

POMIAR WSPÓŁCZYNNIKA LEPKOŚCI WODY I WYZNACZENIE KRYTYCZNEJ LICZBY REYNOLDSA METODĄ BADANIA SZYBKOŚCI WYPŁYWU WODY RURKĄ KAPILARNĄ

I. Cel ćwiczenia: zapoznanie z cechami turbulentnego i laminarnego wypływu wody z naczynia, zaobserwowanie zmiany charakteru przepływu cieczy rzeczywistej przez kapilarę wraz ze zmianą prędkości (przejście z przepływu turbulentnego w laminarny). Wyznaczenie dynamicznego współczynnika lepkości wody η w oparciu o wykres zależności natężenia przepływu od wysokości słupa wody w naczyniu dla tej części zależności, która odpowiada wyłącznie wypływowi laminarnemu.

II. Przyrządy: cylinder ze skalą, kapilary, stoper, suwmiarka

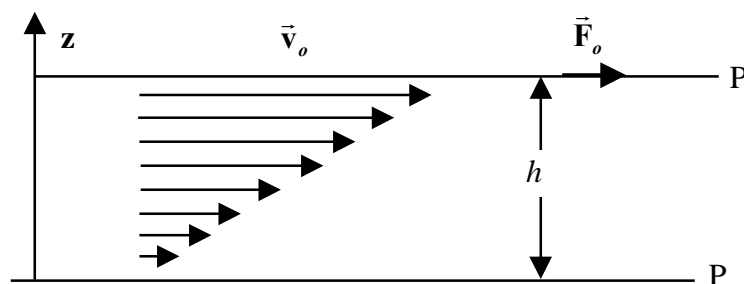
III. Literatura:

1. *Encyklopedia fizyki*, PWN Warszawa, 1973 r., str. 182
2. Sz. Szczeniowski, *Fizyka doświadczalna*, cz.1, PWN Warszawa, 1972.
3. J. A. Zakrzewski, A.K. Wróblewski, *Wstęp do fizyki*, PWN Warszawa, t.1, 1984 r., str. 300 i t.2, cz.1, 1989, str. 112.
4. M. Grotowski, *Wykłady fizyki*, t.1, Czytelnik, 1949, str. 285 - 295.
5. H. Szydłowski, *Pracownia fizyczna*, PWN Warszawa, 1980.

IV. Charakterystyka laminarnego i turbulentnego przepływu cieczy.

Oddziaływania między cząsteczkami cieczy (których natura jest w zasadzie elektryczna) powodują, że w każdej cieczy rzeczywistej, w odróżnieniu od jej modelowego odpowiednika - cieczy idealnej - występuje tarcie wewnętrzne, zwane też lepkością. Lepkość charakteryzuje opór cieczy przeciw płynięciu pod działaniem sił zewnętrznych. Wpływ lepkości w cieczach ujawnia się w całej ich objętości. Rozważmy warstwę cieczy o grubości h , zawartą między dwiema płaskimi i równoległymi płytkami np. P i P' (o powierzchni S każda), z których P spoczywa, a P' przemieszcza się z prędkością v_0 pod wpływem stycznej siły zewnętrznej $\vec{F}_o$ (rys.1). Tarcie wewnętrzne powoduje powstanie między dwiema sąsiednimi warstwami cieczy, poruszającymi się z niejednakową prędkością, sił stycznych do powierzchni tych warstw i skierowanych odwrotnie do ich prędkości względnej. Prędkość płytki P' - v_0 , jest stała, o ile siła tarcia wewnętrznego cieczy T (tzw. opór lepki), występująca między drobinami cieczy, a w szczególności w warstwie przylegającej do płytki P', równoważy siłę zewnętrzną: $\vec{F} = -\vec{T}$. Cząsteczki cieczy przylegające do płaszczyzny P' przesuwają się wraz z nią z prędkością v_0 , natomiast cząsteczki cieczy przylegające do płytki P (spoczywającej) mają prędkość zerową. W tej sytuacji, i pod warunkiem, że odkształcenie postaciowe cieczy jest jednorodne, w kierunku prostopadłym do powierzchni płytek (np. w kierunku osi z), w polu przekroju poprzecznego strugi ustala się prze-

plyw cieczy o różnych lokalnych prędkościach, zmieniających się liniowo w przedziale od $|\vec{v}_o|=0$ (dla $z=0$) do $|\vec{v}_o|=v_o$ (dla $z=h$).

Rys.1 Rozkład wektora prędkości cieczy rzeczywistej (lepkiej) zawartej między dwiema płytkami równoległymi P i P', z których płytka P spoczywa.

Stan taki opisuje się gradientem prędkości o jednej nie znikającej wartości w kierunku osi z : $dv/dz = v_o/h$. W przypadku gdy odkształcenie postaciowe cieczy, pod wpływem stycznej siły zewnętrznej F_o jest jednorodne, współczynnik lepkości cieczy η , będący miarą oporu lepkiego cieczy, wylicza się ze wzoru Newtona [1]:

$$\eta = \frac{F_o}{S \cdot \frac{dv}{dt}} \quad (1)$$

W układzie SI jednostką lepkości jest $1 Pa \cdot s$ (paskalosekunda). We wzorze (1) wyrażenie $t = F_o/S$ oznacza działające na płytę naprężenie styczne. Takie naprężenie działa też na każdą równoległą do płytki warstwę cieczy, która porusza się z prędkością różną od prędkości warstwy sąsiedniej. Wobec tego, że cząsteczki płynącej cieczy rzeczywistej (lepkiej), w sąsiednich warstwach, poruszają się z różnymi prędkościami, przepływ jej wygodnie jest scharakteryzować podając średnią prędkość ruchu. Przy małych średnich prędkościach, tory cząsteczek cieczy są liniami gładkimi, linie prądu są równoległe i nie mieszają się. Taki przepływ nazywa się regularnym, warstwowym lub laminarnym. Ze wzrostem średniej prędkości przepływu tory cząsteczek cieczy nabierają charakteru nieuporządkowanego, burzliwego. W cieczy tworzą się zawirowania i występują nieregularności przepływu strug cieczy. Taki ruch cieczy nazywany jest turbulentnym.

W przypadku gdy przepływ cieczy jest laminarny, współczynnik lepkości η ma charakter stałej fizycznej cieczy. Nie zależy on od grubości warstwy ośrodka lepkiego ani od rozmiarów płytek. Nie zależy też od naprężenia stycznego.

Ze wzrostem średniej prędkości przepływu i w warunkach jego złożonej geometrii, może nastąpić zmiana charakteru przepływu z laminarnego w turbulentny.

W takiej sytuacji pojęcie oporu lepkiego należy zastąpić pojęciem oporu turbulentnego.

V. Prawa przepływu cieczy

V.1 Ciecz idealna.

Podstawową zasadą fizyczną, rządzącą przepływem cieczy idealnej (nielepkiej, nieściśliwej, nieważkiej) przez przewody o różnych przekrojach poprzecznych jest "zasada ciągłości strugi". Jeśli w miejscu gdzie przekrój strugi jest A , prędkość płynącej cieczy jest v , a w innym miejscu

strugi odpowiednio przekrój poprzeczny wynosi A' i prędkość przepływu wynosi v' , to zasada ta pozwala zapisać równanie:

$$v \cdot A = v' \cdot A' \quad (2)$$

Prawo to, jakkolwiek sformułowane dla cieczy idealnej, można stosować do przepływu cieczy rzeczywistej, jeśli przez v i v' rozumieć będziemy średnie prędkości przepływu w obszarach strugi cieczy o przekrojach odpowiednio A i A' oraz o ile można uznać, że prędkość cieczy jest stała.

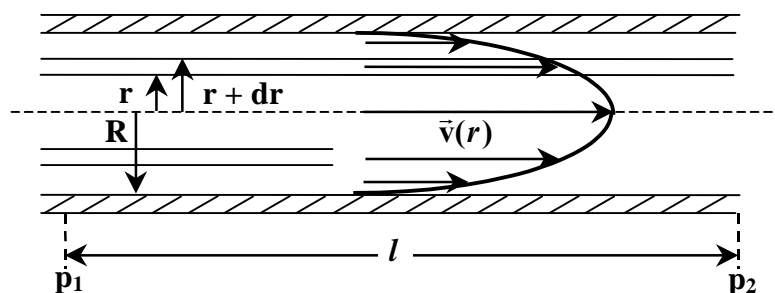
Drugim podstawowym prawem przepływu cieczy idealnej jest "zasada Bernoulliego", którą dla określonej strugi, wyodrębnionej w płynącym płynie, ujmujemy równanie:

$$p + \frac{1}{2} \rho v^2 + \rho gh = \text{const.} \quad (3)$$

gdzie ρ jest gęstością cieczy, h - wysokością wybranego przekroju poprzecznego strugi cieczy ponad poziom odniesienia, v - lokalną prędkością przepływu, p - ciśnieniem w danym przekroju poprzecznym strugi cieczy, g - wartością przyspieszenia ziemskiego.

V.2 Ciecz rzeczywista przepływająca przez kapilarę.

Podczas laminarnego wypływu cieczy rzeczywistej przez kapilarę (o długości l , której promień wewnętrzny przekroju kołowego jest R), spowodowanego różnicą ciśnień na jej końcach ($p_1 - p_2$), tory cząsteczek cieczy są prostoliniowe i równoległe do osi rurki. Jednakże prędkości ich, w punktach wzdłuż średnicy kapilary (pokrywającej się np. z osią r), są zróżnicowane co do wartości. Największą prędkość mają cząsteczki na osi kapilary ($r = 0$), natomiast drobiny przylegające do ścianek wewnętrznych rurki ($r = R$) mają prędkość równą zero. Symetria zagadnienia pozwala wyodrębnić w płynie współśrodkowe cylindry o promieniu r (dla $0 < r < R$) i grubości dr na tyle małej, że prędkość drobin cieczy w zakresie wybranego cylindra jest stała i wynosi $v(r)$ (rysunek 2).

Rys.2 Rozkład prędkości przepływu cieczy lepkiej w rurce o promieniu R pod wpływem różnicy ciśnień $p_1 - p_2$.

Jeżeli przepływ jest laminarny, to jedynie ruch cieplny cząsteczek powoduje wymianę pędu zachodzącą poprzez ścianki tak pomyślanych walców. Ten ruch cieplny ma tendencję do wyrównywania prędkości cząsteczek z sąsiednich obszarów. Ilościowo proces ten opisuje się siłą tarcia wewnętrznego T , proporcjonalną do powierzchni bocznej walców oraz do gradientu prędkości:

$$T = \eta \cdot S \frac{dv(r)}{dr} \quad (4)$$

gdzie η jest współczynnikiem lepkości.

W warunkach przepływu laminarnego, siła tarcia T i siła zewnętrzna F wynikająca (w tym przypadku) z różnicy ciśnień na końcach kapilary ($F = \pi r^2 (p_1 - p_2)$), równoważą się:

$$\vec{T} + \vec{F} = 0 \quad (5)$$

Odpowiednie przekształcenia równania (5), przeprowadzone dla warunków brzegowych: $v(r=0) = v_0$ i $v(r=R) = 0$, pozwalają wyprowadzić funkcję opisującą zależność prędkości drobin cieczy od promienia cylindra:

$$v(r) = \frac{(p_1 - p_2)}{4\eta l} (R^2 - r^2) \quad (6)$$

Rysunek 2 ilustruje tę zależność (kwadratową) dla omawianego przypadku. Wzór (6) umożliwi obliczenie średniej prędkości laminarnego wypływu cieczy przez rurkę. Jeśli przez V oznaczymy objętość cieczy wypływającej w czasie t , to natężenie prądu cieczy opisuje wzór zwany też równaniem Hagen-Poiseuille'a:

$$\frac{V}{t} = \frac{\delta (p_1 - p_2) R^4}{8\eta l} \quad (7)$$

Natomiast średnia prędkość wypływu wody przez kapilarę wynosi:

$$v' = \frac{1}{\delta R^2} \cdot \frac{V}{t} \quad (8)$$

Należy podkreślić, że równanie (7) ma zastosowanie wyłącznie do przepływu laminarnego. W przepływie cieczy lepkiej energia kinetyczna E_k cieczy jest mniejsza od pracy W siły zewnętrznej F poruszającej płyn ($E_k < W$). Obliczenia energii kinetycznej cieczy prowadzą do wyniku [2]:

$$E_k = \delta R^2 (p_1 - p_2) \frac{\rho v' R}{\eta} \cdot \frac{R}{12} \quad (9)$$

We wzorze (9) wyrażenie:

$$R_e = \frac{\rho v' R}{\eta} \quad (10)$$

nazywa się liczbą Reynoldsa. Jest to wielkość bezwymiarowa. Wprowadził ją w 1883 r. O. Reynolds. Znaczenie tej liczby nie ogranicza się tylko do analizowanego w tym opracowaniu przypadku. Jej stałość dla różnych przepływów równoważna jest tzw. podobieństwu przepływu. Na podstawie doświadczeń nad ruchem płynów, Reynolds stwierdził, że jeśli mamy różne ciecze płynące z różnymi prędkościami w różnych przewodach, to charakter ruchu tych cieczy będzie jednakowy przy jednakowych wartościach liczby R_e dla tych przepływów.

Korygując nieco wyrażenie dla R_e podane np. w [2], można zapisać:

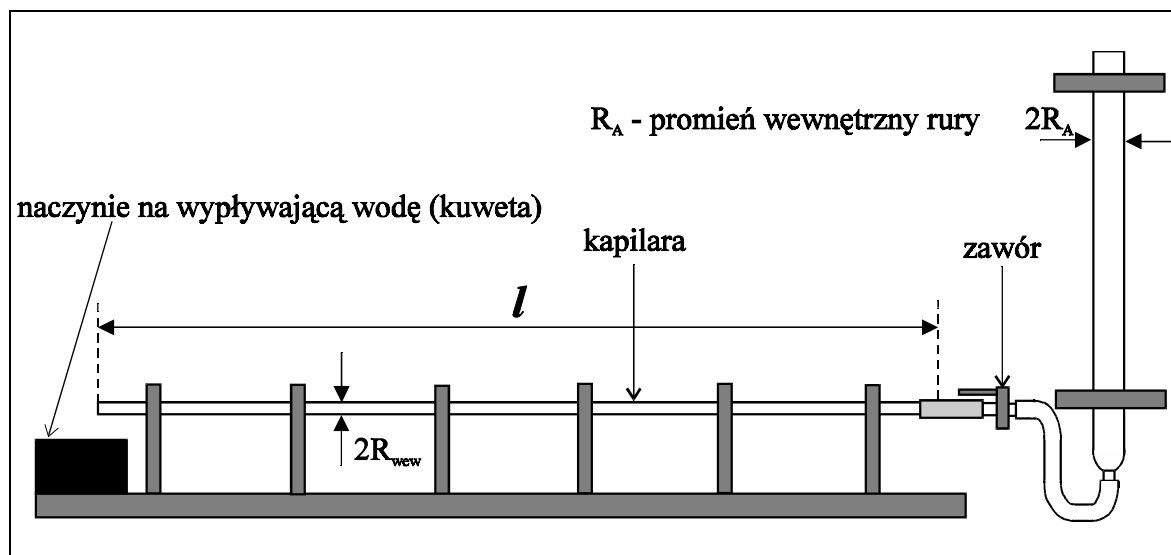
$$R_e = \frac{\text{praca zużyta na przyspieszenie zadanej objętości cieczy do prędkości } v}{\text{praca zużyta na pokonanie sił oporu lepkości przy przemieszczeniu tej obj. cieczy}} \quad (11)$$

Z powyższego wyrażenia wynika, że wzrost liczby R_e oznacza zwiększenie roli pracy zużytej na przyspieszenie cieczy, natomiast spadek jej wartości oznacza zwiększenie roli pracy zużytej na pokonanie oporu lepkości.

Laminarnym przepływom cieczy rzeczywistych przez przewody odpowiada wartość liczby R_e mniejsza od pewnej wartości krytycznej R_{e_c} . Przy wzroście prędkości przepływu cieczy następuje przekroczenie krytycznej wartości liczby Reynoldsa. Odpowiada to zmianie charakteru wypływu cieczy, z laminarnego w turbulentny. O ile ruch laminarny odpowiada stanowi pewnej równowagi dynamicznej, i przy wartościach R_e mniejszych od minimalnej wartości krytycznej równowaga ta jest trwała, to przy R_e większych od niej powstaje stan równowagi chwiejnej. Przy minimalnym zaburzeniu zostaje on zniszczony, co powoduje przejście ruchu laminarnego w turbulentny. Jeżeli natomiast nie ma zaburzenia, to stan równowagi chwiejnej może się utrzymywać. Doświadczalnie stwierdzono, że wartość R_{e_c} zależy od sposobu przeprowadzenia doświadczenia, między innymi od nierówności powierzchni rury, sposobu wpływania cieczy do rury. Jeżeli ciecz wpływająca do rury jest słabo zaburzona, to ruch przejdzie z laminarnego w turbulentny przy dużej wartości R_{ek} sięgającej kilkudziesięciu tysięcy i odwrotnie, zaburzenia ruchu pociągają za sobą małe wartości R_{ek} [3].

VI. Zestaw doświadczalny do badania turbulentnego i laminarnego wypływu cieczy i metoda pomiaru.¹

Zestaw składa się z pionowego cylindra kończącego się przewężeniem, połączonego węzami gumowymi z dwoma kapilarami umieszczonymi poziomo. Różnica ciśnień na końcach kapilary równa jest ciśnieniu hydrostatycznemu słupa cieczy w pionowym cylindrze o polu przekroju poprzecznego A ($A = \pi \cdot R_A^2$, gdzie R_A jest wewnętrznym promieniem przekroju kołowego cylindra).

Rys. 3 Schemat układu pomiarowego.

W chwili $t = 0$ poziom lustra cieczy sięga wysokości h_0 (odpowiednio objętość cieczy jest $V_0 = h_0 \cdot A$). Wysokość h_0 podzielona jest na szereg odcinków równej długości $d = |\Delta h|$

¹ Rozdziały VI i VII zostały w pewnym zakresie zmienione w stosunku do pierwotnej wersji z 1995 r. przez mgr Jerzego Wiśniewskiego.

(piszemy moduł, ponieważ poziom w rurze obniża się, a Δh zdefiniowane jest jako $\Delta h = h_i - h_{i-1}$ jest mniejsze od zera; traktując równe odcinki d jako dodatnie piszemy $d = |\Delta h|$ lub możemy napisać $d = -\Delta h$). Podczas wypływu cieczy z kapilary, jej objętość równa jest objętości cieczy wypływającej z pionowego cylindra. Wobec tego, że długość każdego odcinka $|\Delta h|$ jest jednakowa, poddawana obserwacji objętość cieczy jest stała i wynosi $\Delta V = A \cdot |\Delta h| = -A \cdot \Delta h$, a odpowiadający jej czas wypływu $\Delta t_j = t_{i+1} - t_i$ (wskaźnik $j = i + 1$), gdzie t_i jest czasem mierzonym od chwili $t = 0$ (gdzie $h = h_0$) do chwili przejścia lustra cieczy przez „i”-tą kreskę na cylindrze. W doświadczeniu tym na skutek wypływu cieczy z całego układu obniża się różnica ciśnień na końcach kapilary wraz ze zmniejszaniem się ciśnienia hydrostatycznego. Dla tego przypadku, z równania (7) otrzymujemy (uwzględniamy, że $p_1 - p_2 = \rho \cdot g \cdot h(t)$ oraz że objętość V wypływającej cieczy z kapilary w czasie Δt jest równa objętości cieczy ΔV wypływającej z pionowego cylindra w tym samym czasie):

$$\frac{\Delta V}{\Delta t_j} = \frac{-A \cdot \Delta h}{\Delta t_j} = \frac{\pi \cdot \rho \cdot g \cdot R^4}{8 \cdot l \cdot \eta} h(t_i) \quad (12)$$

lub

$$\frac{\Delta h}{\Delta t_j} = -\frac{\pi \cdot \rho \cdot g \cdot R^4}{8 \cdot l \cdot \eta \cdot A} h(t_i) . \quad (12a)$$

Oznaczając przez

$$\lambda = \frac{\pi \cdot \rho \cdot g \cdot R^4}{8 \cdot l \cdot \eta \cdot A} = const , \quad (13)$$

przy $\Delta h \rightarrow 0$ (co odpowiada $\Delta t_j \rightarrow 0$) otrzymamy równanie opisujące charakter zmian wysokości słupa w cylindrze a jednocześnie prędkość obniżania się lustra cieczy, ponieważ mamy:

$$-v = \frac{dh}{dt} = -\lambda \cdot h(t) . \quad (14)$$

Stąd otrzymuje się funkcję wykładniczą

$$h(t) = h_0 \cdot \exp(-\lambda \cdot t) \quad (15)$$

opisującą czasową zmienność $h(t)$.

Dla warunków naszego doświadczenia równanie (12) zapiszemy w postaci

$$\frac{\Delta V}{\Delta t_j} = \lambda \cdot A \cdot H_j = \alpha \cdot H_j , \quad (16)$$

gdzie $\alpha = \lambda \cdot A$, H_j - wysokość słupa wody odpowiadająca środkowi przedziału (h_i, h_{i+1}).

Idea niniejszego doświadczenia opiera się na wykorzystaniu zapisu równania Hagen-Poiseuille’a w postaci wzoru (16). Wynika z niego, że pomiędzy natężeniem przepływu $y = \frac{\Delta V}{\Delta t_j}$,

a wysokością poziomu wody w cylindrze $x = H_j$, istnieje zależność wprost proporcjonalna i α jest współczynnikiem nachylenia linii prostej przedstawiającej tę zależność. Lewa strona równania (16), jak wynika ze wzoru (8), określa wielkość proporcjonalną do szybkości v' wypływu wody z cylindra przez rurkę kapilarną. Współczynnik α jest związany ze współczynnikiem lepkości wody η wzorem:

$$\eta = \frac{\pi \cdot \rho \cdot g \cdot R^4}{8 \cdot l \cdot \alpha} \quad (17)$$

(wynika to ze związku współczynnika α z równania (16) z wielkością λ daną równaniem (13)). Liczbę Reynoldsa znajdziemy z wyrażenia (10), po uwzględnieniu wzoru (8):

$$R_e = \frac{\rho \cdot v' \cdot R}{\eta} = \frac{1}{\pi \cdot R^2} \frac{\Delta V}{\Delta t} \frac{\rho \cdot R}{\eta} = \frac{\rho}{\pi \cdot R \cdot \eta} \frac{\Delta V}{\Delta t} \quad (18)$$

VII. Pomiary i opracowanie wyników ¹

a) Pomiary.

W ćwiczeniu należy wykonać pomiary wysokości słupa wody h w funkcji czasu t czyli $h = h(t)$, przyjmując np. stałą zmianę $|\Delta h| = 5$ cm wysokości słupa wody w cylindrze. Do tych pomiarów należy wykorzystać właściwą kapilarę (w zestawie - tę o większej średnicy wewnętrznej).

Wobec stałości przekroju poprzecznego A , wykonane pomiary (h_i, t_i) można zastosować do zbadania zależności (16), dla stałej wartości $\Delta V = A \cdot |\Delta h|$ i obliczonych na podstawie pomiarów wielkości przedziałów czasowych $\Delta t_j = t_{i+1} - t_i$ (wskaźnik $j = i + 1$). Wyniki pomiarów można zebrać w tabelach I i II.

Tabela I

l [m]	$R_{wew} = R$ [m]	$2R_A$ [m]	$d = \Delta h $ [m]	$\Delta V = A \cdot \Delta h $ [m ³]

Tabela II

1	2	3	4	5	6	7
i	h_i [m] $i = 0, 1$ ...	$\ln h_i$ $i = 0, 1,$ ...	t_i [s] $i = 0, 1 \dots$	$\Delta t_j = t_{i+1} - t_i$ $i = 0, 1, 2 \dots$ $j = i + 1$	$H_j = (h_i + h_{i+1}) / 2$ $i = 0, 1, \dots; j = i + 1$	$\frac{\Delta V}{\Delta t_j}$ [m³/s]
0	h_0	$\ln h_0$	$t_0 = 0$	—	—	—
1	h_1	$\ln h_1$	t_1	Δt_1	H_1	$\Delta V / \Delta t_1$

gdzie: l - długość kapilary,
 R - promień kapilary,
 $2R_A$ - średnica cylindra,
 $d = |\Delta h|$ - długość wybranego odcinka na rurze,
 $\Delta V = A \cdot |\Delta h|$ - odpowiadająca odcinkowi $|\Delta h|$ objętość cieczy,
 i - nr kreski na cylindrze,
 h_i - wysokość słupa wody,
 $H_j = (h_i + h_{i+1}) / 2$ - środek przedziału (h_i, h_{i+1}),

b) Opracowanie wyników.

1. Sporządzić dwa wykresy:

wykres 1 zależności $y = \ln h_i$ w funkcji $x = t_i$ (tabela II, kolumny 3 i 4);

wykres 2 zależności $y = \frac{\Delta V}{\Delta t_j}$ w funkcji $x = H_j$ (tabela II, kolumny 6 i 7).

¹ Rozdziały VI i VII zostały w pewnym zakresie zmienione w stosunku do pierwotnej wersji z 1995 r. przez mgr Jerzego Wiśniewskiego.

2. Na obu wykresach zaznaczyć położenie punktu, w którym przebieg odchyła się od linii prostej. Dla **wykresu 2** podać współrzędne tego punktu (H_j , $\Delta V/\Delta t_j$). W punkcie tym następuje zmiana charakteru wypływu wody: wypływ turbulentny przechodzi w laminarny (w miarę zmniejszania h).
3. Dla tej części wykresu 2, która odpowiada laminarnemu wypływowi wody (wykres jest liniowy) znaleźć współczynnik nachylenia prostej α metodą najmniejszych kwadratów (lub graficznie). Następnie ze wzoru (17) wyznaczyć współczynnik lepkości η .
4. Znaleźć krytyczną wartość liczby Reynoldsa R_{ek} ze wzoru (18) wykorzystując wartość $\Delta V/\Delta t_j$ odczytaną z wykresu 2, w punkcie odchylenia się przebiegu od linii prostej (patrz punkt 2).
5. Ocenic błędy zmierzonych wielkości η i R_{ek} .

UWAGA

Opracowanie wyników pomiarów zamieszczone w tej instrukcji dotyczy tylko kapilary o większej średnicy (kapilary są dwie). Dla drugiej kapilary o mniejszej średnicy pomiary wykonujemy podobnie (mierzymy wysokość h w funkcji czasu t). Następnie wykonujemy wykres $y = \ln h$ w funkcji $x = t$, znajdujemy współczynnik nachylenia tej prostej a tym samym współczynnik λ (dla tej kapilary ta zależność powinna być liniowa w całym zakresie wartości t). Obliczamy współczynnik lepkości wody η i przeprowadzamy rachunek błędów.

Dokładny opis wykonania ćwiczenia dla drugiej kapilary dającej tylko przepływ laminarny zamieszczony jest w *I pracowni fizycznej J.L. Kacperski „Pomiar współczynnika lepkości wody. Badanie funkcji wykładniczej.”*